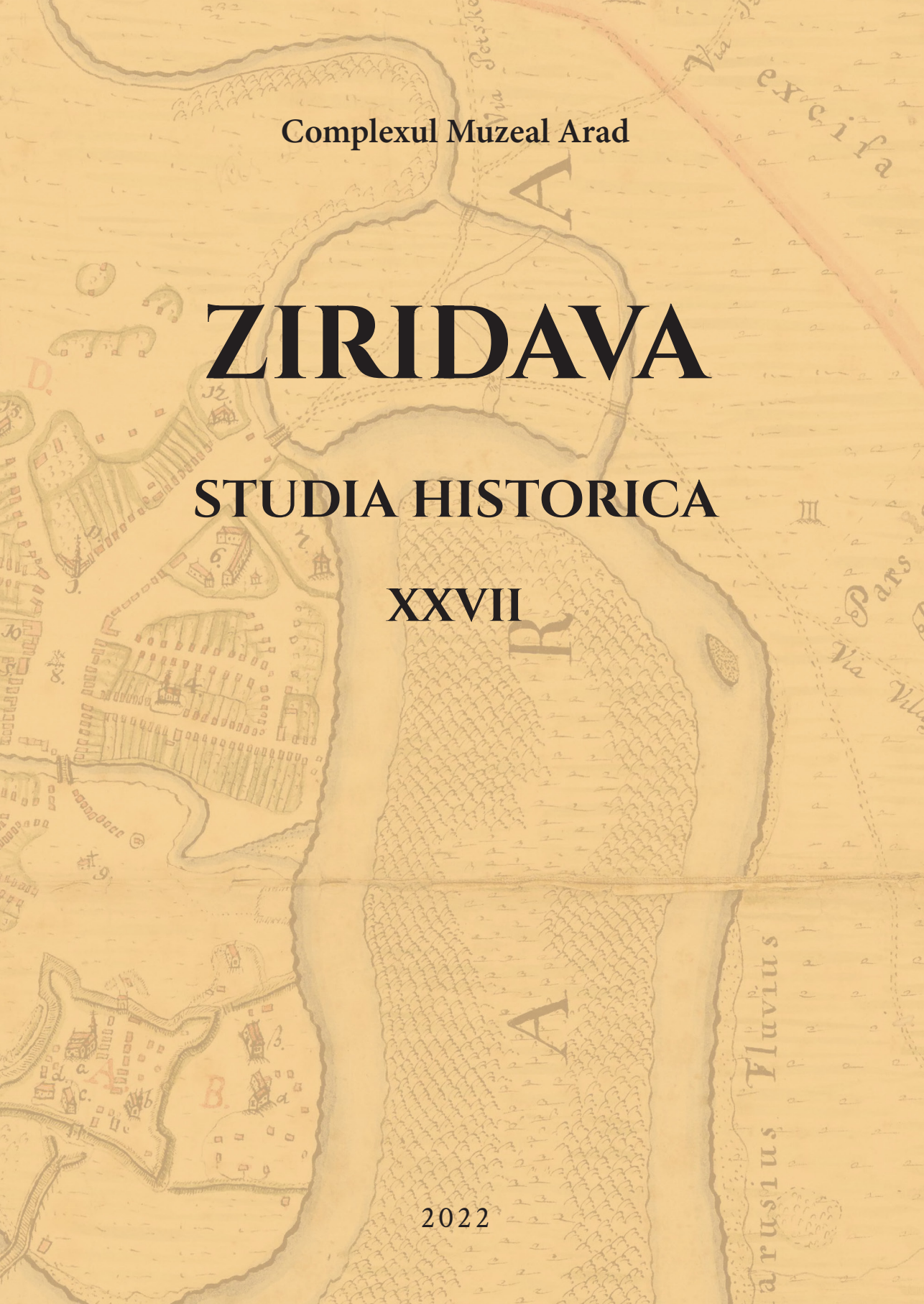

A detailed historical map of Arad, Romania, serves as the background. The map is rendered in a sepia tone with black and red ink. It shows the city's fortifications, including the main citadel and various bastions labeled with letters like 'A', 'B', 'C', 'D', 'E', 'F', 'G', 'H', 'I', 'J', 'K', 'L', 'M', 'N', 'O', 'P', 'Q', 'R', 'S', 'T', 'U', 'V', 'W', 'X', 'Y', 'Z'. The city is situated on the right bank of the Tisza River, which is labeled 'Fluvius Tisza' and 'Fluvius Tisza'. The river flows from the top left towards the bottom right. The map also shows the city's layout, including streets, buildings, and a large area of trees or a forest. The title 'ZIRIDAVA' is prominently displayed in the center, with 'STUDIA HISTORICA' and 'XXVII' below it. The publisher's name 'Complexul Muzeal Arad' is at the top, and the year '2022' is at the bottom.

Complexul Muzeal Arad

ZIRIDAVA

STUDIA HISTORICA

XXVII

2022

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

ZIRIDAVA
STUDIA HISTORICA
XXVII

Editura MEGA
Cluj-Napoca, 2022

**Proiect editorial coordonat de Complexul Muzeal Arad
și susținut financiar de Consiliul Județean Arad**

Consiliul de redacție:

Redactori: SORIN OVIDIU BULBOACĂ, FELICIA ANETA OARCEA

Secretari de redacție: IOAN PAUL COLTA, ADRIANA PANTAZI, ANIKÓ WITMAN

Consiliul științific:

JOSEF WOLF, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni, Tübingen, Germania; OVIDIU PECICAN, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; MIRCEA MĂRAN, Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț, Serbia; ANDREEA EMBER, Centre des Monuments Nationaux, France; EUSEBIU NARAI, Universitatea de Vest Timișoara; CAMIL PETRESCU, Universitatea de Vest Timișoara; ANDREI FLORIN SORA, Universitatea din București, Societatea de Științe Istorice din România; LAURENȚIU ȘTEFAN SZEMKOVICS, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București; CORNELIU PĂDUREAN, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad; ANDREI ANDÓ, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad; MARIUS IOAN GREG, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad; DORU SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad; DUMITRU TOMONI, Societatea de Științe Istorice din România.

*In Romania, the periodical can be obtained through subscription or exchange,
sent as post shipment, from Museum Arad, Arad, Piata G. Enescu 1, 310131, Romania.
Tel. 0040-257-281847.*

ZIRIDAVA. STUDIA HISTORICA

Any correspondence will be sent to the editor:

MUSEUM ARAD

Piata George Enescu 1, 310131 Arad, RO

e-mail: office@museumarad.ro

The content of the papers totally involve the responsibility of the authors.

Persoane de contact:

Dr. Sorin Ovidiu Bulboacă: sorin_bulboaca@yahoo.com

Dr. Felicia Aneta Oarcea: felly_oarcea@yahoo.com

Dr. Ioan Paul Colta: ioanpaul.colta@gmail.com

ISSN 1224-7316

Copertă: CĂLIN MAN

Tehnoredactare: IOAN DOREL RADU

Editura Mega | www.edituramega.ro

e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

- 9 **FELICIA ANETA OARCEA, IOAN PAUL COLTA**
În loc de prefață
In memoriam Onisim Colta (1952–2022)
- 41 **SORIN BULBOACĂ**
Canonici la Capitulul Orod (Arad) în secolele XII–XIV
Canonical in the Chapter of Orod (Arad) in the 12th–14th centuries
- 53 **OVIDIU PECICAN**
A doua versiune a Cronicii din vremea lui Matei Basarab (1640–1646)
The second version of the Chronicle conveyed in the Matei Basarab time (1640–1646)
- 61 **SORIN MITU**
Români și maghiari în Transilvania medievală: raporturi imagologice,
conviețuire etnică și conflicte sociale
*Romanians and Hungarians in medieval Transylvania: imagological relations,
ethnic coexistence and social conflicts*
- 87 **ANDREEA EMBER**
Les espaces cachés de Château de Maisons
The hidden areas of the Castle of Maisons
- 115 **ELENA RODICA COLTA**
Breslele arădene. Rânduieli imperiale și mod de viață
Guilds of Arad. Imperial ordinances and a way of life
- 121 **CAMIL PETRESCU**
Aspecte din presa românească bănățeană până la Marea Unire
Aspects of Romanian written media from Banat before the Great Unification

- 135 **ELENA RODICA COLTA**
Colecționari de cărți vechi din bibliotecile arădene
Collectors of old books from Arad's libraries
- 147 **MARIAN GHEORGHE**
Comportamentul nupțial al luteranilor din orașul Arad (mijlocul secolului al XIX-lea – începutul veacului XX)
The Nuptial behavior of the Luterans in the city of Arad (mid 19th century – early 20th century)
- 165 **MIRCEA MĂRAN**
Noi contribuții la biografia scriitorilor din familia Tințariu
New contributions to the biography of writers from the Tințariu family
- 175 **FELICIA ANETA OARCEA**
Profesorul-preot Nicolae Mihulin (1878–1941). Repere biografice
The professor-priest Nicolae Mihulin (1878–1941). Biographic references
- 185 **CRISTINA GUDIN**
Considerații privind învățământul românesc în anii Primului Război Mondial
Considerations regarding Romanian education during the First World War
- 199 **IOAN BOLOVAN, SORINA PAULA BOLOVAN**
Communication et diplomatie dans la tournée du général Berthelot en Transylvanie (1918–1919)
Communication and diplomacy in general Berthelot's Transylvanian tour (1918–1919)
- 211 **IONELA SIMONA MIRCEA**
Liceul „Mihai Viteazul” – primul liceu românesc de stat din Transilvania
“Mihai Viteazul” High School – the first Romanian state high school in Transylvania
- 231 **MARIN POP**
Din activitatea organizației Partidului Național Român din județul Arad în perioada 1920–1922
From the activity of the organization of the Romanian National Party from Arad county during 1920–1922
- 249 **LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS**
Ordinul „Steaua României” conferit șefului contabilității Consistoriului Arad (1923)
The “Star of Romania” Order conferre on the head of accounting of the Consistory of Arad (1923)

- 259 **EUSEBIU NARAI**
Percepția cotidianului bănățean *Vestul* asupra relațiilor româno-franceze în luna aprilie 1931
The perception of the Banat daily Vestul (The West) on the Romanian-French relations in April 1931
- 275 **CLAUDIU SERGIU CĂLIN, MARIUS OANȚĂ**
Procesul intentat celor trei episcopi catolici acuzați de „spionaj în favoarea Vaticanului”: Augustin Pacha, Adalbert Boros și Joseph Schubert
The lawsuit filed against the three Catholic bishops accused of „spying for the Vatican”: Augustin Pacha, Adalbert Boros and Joseph Schubert
- 297 **ALEXANDRU ȘTEFAN**
RECENZIE – Sigiliile și practicile sigilare ale locurilor de adevărare din Transilvania și comitatele învecinate în secolele XIII–XIV
- 299 **MARIUS OANȚĂ**
RECENZIE – Arhidieceza Romano-Catolică de București (1948–1964). Structuri ecleziale centrale

Canonici la Capitlul Orod (Arad) în secolele XII–XIV

Canonical in the Chapter of Orod (Arad) in the 12th–14th centuries

SORIN BULBOACĂ*

Abstract: The Catholic chapter in Orod was an important place of proof for the counties of Arad, Zarand and Timiș in the 13th–16th centuries. The article reconstructs, based on medieval documentary sources, as far as possible, the history of the Arad canons who carried out their activity within the chapter in Orod, in the 12th–14th centuries. In the case of some canons, the documents also specify the position held (prefect, lecturer, archdeacon, clergyman in the pew of the church, custodian, dean, etc.). Several presidents of Arad in the 13th century held important positions at the court of the kings of Hungary. Magistrate Benedict, the provost of Arad, was, in 1263–1265, vice-chancellor of the royal court in Buda. The Archdeacon of Arad, Bonioan de Campello, was in direct correspondence with the papacy of Avignon and later became the Catholic bishop of Bosnia (in the middle of the 14th century). A series of canons of the Arad chapter participated, at the request of the kings of Hungary, in the 13th–14th centuries, in conducting judicial investigations, in case of patrimonial and financial disputes between various nobles. We cannot reconstruct the complete litany of the canons from the 12th–14th centuries and, especially, the functions they held within the Arad chapter. With few exceptions, we cannot highlight their careers in various ecclesiastical institutions throughout Hungary.

Keywords: church, canonical, chancellery, documents, magister.

Introducere

Capitulul catolic din Orod a fost un important „loc de adevărire” pentru comitatele Arad, Zarand și Timiș în veacurile XIII–XVI. Prepozitura catolică din Arad (Sf. Martin), menționată documentar încă din veacul al XII-lea,

* Conf. univ. dr., manager Complexul Muzeal Arad, sorin_bulboaca@yahoo.com.

a devenit ulterior capitulul colegial, atestat în 1177¹. Articolul se focalizează pe prezentarea rolului și activității canonicilor care au slujit în capitulul catolic din Arad în Evul Mediu – capitulul localizat în actuala comună Vladimirescu – pe baza investigării documentelor medievale.

Metode de cercetare

Cercetarea focalizată asupra canonicilor capitolului catolic din Arad se fundamentează pe analiza, investigarea și interpretarea documentelor medievale, păstrate în diverse fonduri arhivistice sau tipărite în volume și colecții de documente. Nu există însă niciun articol care să se refere la canonicii capitolului din Arad în Evul Mediu. Analogii pot fi găsite în lucrarea lui Karol Vekov² consacrată capitolului din Alba Iulia, care analizează și rolul canonicilor într-o instituție capitulară ecleziastică.

Canonici în secolele XII–XIII

În anul 1150, într-un document emis de arhiepiscopul de Strigoni, este pomenit *Primogenitus*, prepozit de Arad³. În anul 1174 regele Ungariei, Bela al III-lea, a făcut o danie capitolului catolic din Arad⁴. Din nefericire, nu știm în ce a constat efectiv dania regală. În 1 august 1205 este pomenit documentar *Godfred prepozit de Arad și cancelar al curții regale*⁵. În același an – 1205 – numele lui Godfred este redat în altă grafie, *Guthfrid* prepozit de Arad și cancelar al regelui Ungariei, Andrei al II-lea⁶. Același prepozit de Orod – Guthfrid este consemnat în calitatea de cancelar al regelui Andrei al II-lea și în 6 documente din 1206⁷. Guthfredus rămâne mulți ani în fruntea prepoziturii Aradului, fiind menționat și în anul 1220, în *Registrul de la Oradea*⁸, dar și în 1222⁹.

Un document dat de regele Ungariei, Andrei al II-lea, în anul 1219, pomenește de „mormântul preotului din Arad”¹⁰. Incertitudinea planează asupra apartenenței acestuia, nefiind precizat numele defunctului.

¹ Pascu Hurezan, Kovach Geza, „Centru ecleziastic și comitatens”, în *Arad. Monografia orașului de la început până în 1989*, Arad, 1999, pp. 56–58.

² Károly Vekov, *Locul de adevărit din Alba Iulia. Sec. XIII–XVI*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, passim.

³ ***, *Documente privind istoria României*, veacul XI, XII și XIII, Seria C. Transilvanis, vol. I (1075–1250), Editura Academiei, București, 1951, p. 3, doc. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 6, doc. 11.

⁵ *Ibidem*, p. 30, doc. 49.

⁶ *Ibidem*, p. 31, doc. 52.

⁷ *Ibidem*, pp. 31–32, doc. 53; pp. 32–33, doc. 54; p. 34, doc. 55, 56 și 57; pp. 34–35, doc. 58.

⁸ *Ibidem*, p. 117.

⁹ *Ibidem*, p. 128.

¹⁰ *Ibidem*, p. 171, doc. 113.

Peste câțiva ani, prepozitul bisericii Sf. Martin s-a plâns palatinului Nicolae că în prediul bisericii din Pauli, numit Heyka (azi în Ungaria), a fost ucisă în 1222 o slugă a bisericii din Arad de către Bodrun, fiul lui Mihail din Kata, procesul desfășurându-se la Oradea¹¹.

Doi ani mai târziu (1224) a fost pomenit într-un document și custodele din Arad, magistrul F. (Florentius, Florențiu sau Florentin), ca sol al regelui Ungariei la papă¹². Același custode din Arad a fost trimis de regele Andrei al II-lea cu o scrisoare la papa Honorius al III-lea¹³. Canonicul – custode F. era apreciat în mod deosebit și de suveranul pontif¹⁴. La 15 februarie 1225, din Lateran (Roma), papa Honorius al III-lea, în scrisoarea expediată regelui Ungariei, s-a referit la primirea în audiență a magistrului Florentius, custodele de Arad, „bărbat sânguitor și chibzuit”, care a apărut cu iscusință interesele monarhului ungar¹⁵.

În anul 1224, magistrul Ștefan, subdiaconul papal, prepozitul de Arad, îndeplinea și funcția de cancelar al curții regale a Ungariei¹⁶.

După o perioadă de vacanță, suveranul pontif, Honorius al III-lea, a decis, în septembrie 1225, numirea subdiaconului și capelanului Ioan Capucius, în calitate de prepozit al Aradului, adresându-se în acest scop capitlului din Arad¹⁷ și regelui Ungariei, Andrei al II-lea, numindu-l pe Ioan Capucius „clericul său credincios”¹⁸.

Însă nici noul prepozit al Aradului nu a fost agreat de regele Ungariei, care a numit un altul, creându-se astfel neînțelegeri între cei doi. A fost nevoie de intervenția papei pentru a aplană disputele, numindu-l judecător între cele două părți pe cardinalul diacon Petru, care după îndelungi negocieri a ajuns la

¹¹ *Ibidem*, p. 128.

¹² *Ibidem*, pp. 207–208, doc. 156, din 4 decembrie 1224.

¹³ *Ibidem*, p. 211, doc. 163, datat înainte de 15 februarie 1225.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 211–212, doc. 164, 15 februarie 1225: „...magistrul F<lorențiu>, custodele din Arad, clericul și procuratorul tău, bărbat sânguitor și chibzuit, care a venit la scaunul apostolic cu scrisoarea lumităției. tale...”.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 211–212, doc. 164.

¹⁶ *Ibidem*, p. 211, doc. 161, din 1224.

¹⁷ *Ibidem*, p. 219, doc. 172, din 3 septembrie 1225: „...Fiind vacantă de câțva timp prepozitura voastră și fiindcă ea e regală, din care pricină se știe că dăruirea ei ține de noi, iar recomandarea ține de rege, am hotărât să o dăm iubitelui fiu Ioan Capucius, subdiaconul și capelanul nostru...”.

¹⁸ *Ibidem*, p. 219, doc. 173, datat 4 septembrie 1225: „...Fiind vacantă de câțva timp prepozitura din Arad și fiindcă ea e regală, din care pricină se știe că dăruirea ei ține de noi, iar recomandarea prepozitelui ține de rege, am hotărât să o dăm, întrucât ne privește pe noi, iubitelui fiu Ioan subdiaconul și capelanul nostru, clericul tău credincios, sfătuind și rugând înălțimea ta să-i dai consimțământul întrucât te privește numirea la acea prepozitură, fără teama de a ți se naște din aceasta vreo neplăcere pentru viitor....”.

un acord în anul 1227¹⁹. Câștig de cauză a avut, până la urmă, regele Ungariei și nu papalitatea, în disputa privind numirea titularului prepoziturii catolice a Aradului, Albert. În 1229 magistrul Albert, prepozitul de Arad, era cancelar al curții regale ungare²⁰.

Peste doar câțiva ani, în 1235, este atestat documentar un conflict între prepozitura Aradului și arhiepiscopia catolică de Strigoni, determinându-l pe papa Grigore al IX-lea să intervină în favoarea prepozitului de Arad. Arhiepiscopul de Strigoni a căutat să-și impună cu forța, jurisdicția sa ecleziastică asupra prepoziturii catolice a Aradului, deși aceasta depindea de episcopia Cenadului, excomunicându-l pe prepozitul de Arad²¹. După un conflict care a durat mai mulți ani, în 31 martie 1246, prepozitul bisericii din Arad, Albert, a făgăduit supunere arhiepiscopului catolic de Strigoni, Ștefan²².

În 1263 magistrul Benedict, prepozitul de Arad a depus jurământul de supunere față de arhiepiscopul de Strigoni, Filip, continuând practica predecesorului său²³. Magistrul Benedict era vice-cancelarul curții regale, fiind consemnat în această calitate în mai multe documente emise în 1263 de către regele tânăr Ștefan, fiul lui Bela al IV-lea²⁴. Tânărul rege Ștefan se referă la Benedict ca fiind „iubitul și credinciosul vice-cancelar al curții noastre”. Prepozitul Benedict de Orod este pomenit în calitate de vice-cancelar și în acte din anul 1264²⁵. Magistrul Benedict se bucura de trecere și apreciere și la curtea

¹⁹ *Ibidem*, p. 227, doc. 184, din 12 februarie 1227: „...Când veniseși de curând la scaunul apostolic, iscându-se neînțelegere între tine și iubitul fiu Ioan Capucius subdiacon și capelan al nostru, cui privire la prepozitura bisericii din Arad, am numit între voi ca judecător pe iubitul nostru fiu P<etru> cardinal diacon al <bisericii> Sf. Gheorghe ad velum aureum, înaintea căruia v-ați judecat un timp pentru numita prepozitură, iar în cele din urmă, prin mijlocirea numitului cardinal, ați încheiat între voi o înțelegere prietenească, pe care cu smerenie ne-ați cerut să binevoim a o întări cu puterea <noastră> apostolică...”.

²⁰ *Ibidem*, p. 236, doc. 196.

²¹ ***, *Documente privind istoria României*, Seria C. Transilvania, vol. I, p. 284, doc. 237, din 26 septembrie 1235: „...Ne-a adus la cunoștință etc. prepozitul din Arad că, deși prepozitura sa este regală, ținând deplin drept de noi în cele duhovnicești, venerabilul frate al nostru...arhiepiscopul de Strigoni, cu toate că nu e nici episcopul diezezan, nici mitropolitul său, caută să supună jurisdicției sale atât persoana lui, cât și zisa prepozitură și, deoarece acesta făcuse apel la noi, a adus împotriva lui sentința excomunicării. De aceea ne-a rugat cu stăruință să ne îngrijim a anula acea sentință care-l împiedică a se ocupa de interesele acelei prepozituri...”.

²² *Ibidem*, p. 327, doc. 282.

²³ ***, *Documente privind istoria României*, veacul XIII, Seria C. Transilvania, vol. II (1251–1300), Editura Academiei, București, 1952, p. 50, doc. 41.

²⁴ *Ibidem*, p. 50, doc. 42; p. 51, doc. 43, pp. 51–52, doc. 44.

²⁵ *Ibidem*, p. 55, doc. 48; p. 56, doc. 49; p. 56, doc. 50; p. 58, doc. 52.

regală din Buda. La rugămintea prepozitului de Arad, Benedict, la 16 aprilie 1265, regele Bela al IV-lea, a dăruit lui Simion și Synke, fiii lui Gabrian – slujitori ai prepozitului de Arad –, moșia lui Fenyés, iobag al cetății Zala, decedat fără urmași²⁶.

Într-un act din 1269 emis de capitlul arădean sunt menționați Filip lector, Paul cantor, Zaland custode și Henc decan²⁷. În 1270 magistrul Benedict, prepozit de Arad, era vice-cancelar al curții regale ungare, în timpul regelui Ștefan al V-lea (1270–1272)²⁸, amintit fiind și în alte documente din anii 1270²⁹, 1271³⁰, 1272³¹ și 1273³² – în timpul regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, 1272–1290. În calitatea de vice-cancelar, magistrul Benedict participa la redactarea efectivă a documentelor emise de cancelaria regală din Buda, sintagma care apare în documente fiind „...dat de mâna magistrului Benedict...”. Ulterior, în 1274, magistrul Benedict avansează în ierarhia catolică din regatul Ungariei, fiind consemnat în documente ca arhiepiscop ales al bisericii din Strigoniu și prepozit de Buda³³, păstrând și demnitatea de vice-cancelar.

În 1283 este consemnat documentar magistrul Reen, trimisul capitlului de Arad care, împreună cu omul regelui Ungariei, a participat, în fața vecinilor și megieșilor, la restituirea posesiunii Pilu stăpânilor legitimi³⁴.

Funcțiile importante deținute de prepoziții Aradului la curtea regilor arpadieni, în veacul al XIII-lea, asigurau o punte de legătură între politică și papalitate. Desemnați de papa de la Roma, chiar dacă erau străini – Primogenitus, Richardus, Guttredus, Gottfried, Clemens, Albertus, Benedictus etc. – au influențat prin pregătirea lor profesională cele două sfere, politică și religioasă³⁵.

²⁶ *Ibidem*, p. 74, doc. 69.

²⁷ *Ibidem*, p. 116, doc. 105.

²⁸ *Ibidem*, p. 127, doc. 115.

²⁹ *Ibidem*, p. 127, doc. 117, p. 128, doc. 118, p. 128, doc. 119, p. 131, doc. 124, p. 132, doc. 126, p. 135, doc. 129.

³⁰ *Ibidem*, p. 136, doc. 130, p. 136, doc. 131; p. 136, doc. 132, p. 137, doc. 133, p. 139, doc. 135, p. 142, doc. 138, p. 143, doc. 140 și 141, p. 144, doc. 143, p. 145, doc. 145,

³¹ *Ibidem*, p. 147, doc. 149, p. 148, doc. 150 și 151, p. 150, doc. 153, p. 151, doc. 155,

³² *Ibidem*, p. 153, doc. 160, p. 157, doc. 164, p. 158, doc. 165.

³³ *Ibidem*, p. 168, doc. 174 (din 23 februarie 1274), p. 169, doc. 175 (20 aprilie 1274), p. 173, doc. 181 (1275) etc.

³⁴ *Ibidem*, p. 243, doc. 275.

³⁵ Sorin Bulboacă, „Capitlul catolic din Orod (Arad) – loc de adevărire”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat- Crișana*, vol. XV, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2020, pp. 14–15.

Canonici din Orod în veacul al XIV-lea

Menționat în iunie 1311 omul de mărturie al capitlului Orod, Grigore, a participat la medierea unei înțelegeri privind hotarul unor moșii din comitatul Arad³⁶.

Documentul din 27 aprilie 1335, emis de capitlul din Orod, îl pomenea pe magistrul Petru „ecclesie nostre decanum” – decanul bisericii din Arad, care a participat la hotărnicirea moșiilor Martunteleke din comitatul Zarand și Bata din comitatul Arad³⁷.

Într-un act datat între 1344–1345 sunt menționați magistrul Benedict, lector al capitlului Orod, cantorul Petru, custodele Valentin, magiștrii Dominic, Ioan, Paul și alți canonici, nenumiți³⁸.

Petru, cantorul bisericii, a beneficiat în 21 februarie 1344 de dreptul de a dispune în calitate de procurator, de heleșteul Moruthwa de lângă Tisa (azi în Serbia)³⁹. Peste doar două luni, în 24 aprilie, capitlul din Arad și-a schimbat decizia, arendându-l timp de 4 ani magiștrilor Posa, Ioan și God de Zeer, pentru 20 de mărci în dinari, după socoteala de Lipova, plătibili în două rate⁴⁰.

În 28 septembrie 1345, arhidiaconul de Arad, Bonioan de Campello, a solicitat și a primit de la suveranul pontif de la Avignon, Clement al VI-lea, îngăduința de a păstra în chip legiuit arhidiaconatul catolic de Arad⁴¹. În aceeași zi, același arhidiacon a cerut papei și a primit aprobarea „pentru el și pentru Ladislau (lectorul de Oradea), prepozitul Mihail de Cenad și pentru alți canonici, ca în ceasul morții să își poată alege duhovnicul”⁴².

Peste mai bine de două săptămâni (12 octombrie 1345), Tatamer, prepozitul bisericii catolice din Alba Regală și vicecancelar al regelui Ludovic I de Anjou, i-a cerut papei Clement al VI-lea să îi acorde nepotului său, Petru al lui Dumitru, cantor și canonic al bisericii catolice din Arad din dioceza de Cenad, o slujbă în capitlul bisericii din Agria, Petru fiind gata să părăsească slujba de cantor și canonicatul bisericii din Arad. Suveranul pontif a încuviințat cererea⁴³. În 13 martie 1346 din Avignon, papa Clement al VI-lea, i-a acordat

³⁶ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, pp. 35–36, doc. 1.

³⁷ *Ibidem*, pp. 42–43, doc. 4.

³⁸ *Ibidem*, pp. 47–48, doc. 7.

³⁹ ***, *Documente privind istoria României*, Seria C. Transilvania, Veacul XIV, vol. IV (1341–1350), Editura Academiei, București, 1955, p. 173, doc. 216.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 181, doc. 229.

⁴¹ *Ibidem*, p. 258, doc. 351.

⁴² *Ibidem*, doc. 352.

⁴³ *Ibidem*, p. 265, doc. 366.

arhidiaconului de Arad – „capelanul nostru” – canonicatul și prebenda bisericii catolice de Pecs⁴⁴.

La rândul său, arhidiaconul catolic de Arad, Bonioan de Campello, în 25 ianuarie 1347, a cerut și a obținut de la papa Clement al VI-lea îngăduința de a avea un altar portativ⁴⁵. În aceeași zi, a primit aprobarea suveranului pontif ca Martin de Segadino (probabil din Seghedin, Ungaria de azi) să primească un canonicat în biserica din Cenad⁴⁶. Se știe că Bonioan de Campello a deținut arhidiaconatul catolic de Sebeș câțiva ani înainte 1345. Nemulțumit probabil de numărul mic al parohiilor catolice și de veniturile modeste, acesta a lăsat arhidiaconatul Caranebeșului pentru cel de Arad (1345–1348)⁴⁷. De asemenea, pentru Tedald de Fariulis, arhidiacon de Timiș, a căpătat demnități în biserica din Zagreb (o prebendă)⁴⁸, pentru Petru, diacon al episcopiei catolice a Transilvaniei, a dobândit o demnitate în biserica de Cenad⁴⁹, iar Nicolae de Samson, diacon al bisericii din Oradea, un canonicat și o prebendă în biserica Sf. Maria din Alba Regală, din dioceza de Vesprem (Ungaria)⁵⁰.

Într-un document din 15 iulie 1348, emis la Avignon de papa Clement al VI-lea este menționat fostul arhidiacon de Arad, Ioan, care în acel moment era episcopul catolic ales al Bosniei⁵¹ (1348–1349).

În 3 septembrie 1349, episcopul catolic al Cenadului, Grigore, a solicitat și a primit acceptul suveranului pontif Clement al VI-lea arhidiaconatul vacant de Arad pentru canonicul Ioan, fiul lui Ragdan de Dombu, preot din dioceza de Zagreb, „iubitul său capelan”⁵².

Un alt arhidiacon de Arad, Ioan al lui Henric, din episcopia catolică a Cenadului, în 1351–1352, a plătit 49 de florini pentru dobândirea unei prepozituri în Ungaria⁵³, despre care nu deținem alte informații.

În 20 aprilie 1352, regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, a întărit, la cererea magistrului Ioan, lectorul bisericii catolice din Arad (fiul lui Nicolae, zis Aprod

⁴⁴ *Ibidem*, p. 296, doc. 414.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 330, doc. 491.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 331, doc. 492.

⁴⁷ Dragoș Lucian Țigău, „Câteva considerații depre arhidiaconia de Caransebeș (secolele XIV–XVI)”, în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Eudolf Gráf, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011, p. 104.

⁴⁸ ***, *Documente privind istoria României*, Seria C. Transilvania, Veacul XIV, vol. IV, p. 331, doc. 493.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 331, doc. 494.

⁵⁰ *Ibidem*, doc. 495.

⁵¹ *Ibidem*, p. 450, doc. 645.

⁵² *Ibidem*, p. 498, doc. 726.

⁵³ ***, *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. X, sub redacția acad. Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1977, p. 1, doc. 1.

de Touthsolyumus) și a fraților săi după mamă (Ștefan și Blasiu), actul comitelui Toma, judele curții regale, din 8 decembrie 1351 (nr. 84), cu privire la stăpânirea moșiei Touthsolyumus⁵⁴. Peste doar câteva luni (în 25 mai 1352), același suveran a cerut suveranului pontif de la Avignon, Clement al VI-lea, să-i acorde o slujbă de canonic, prebenda și lectoratul bisericii catolice de Agria lui Ioan, lector de Arad, fără să mai fie o piedică faptul că el mai deține slujba de canonic și prebende în bisericile de Zagreb (Croatia), Arad și Alba Regală⁵⁵.

Personalul capitlului din Orod avea proprietăți: Ioan, lectorul capitlului stăpâna, împreună cu frații mamei sale, o moșie (din decembrie 1351).

În 8 iunie 1352 cardinalul – diacon Wilhelm a cerut papei Clement al VI-lea să i se acorde lui Ioan de Scherffembergh, capelanul regelui Ungariei, un canonicat, o prebendă, precum și arhidiaconatul de Arad, din biserica Cenadului, devenite vacante prin moartea lui Ioan Ragdan de Dombra, ceea ce suveranul pontif a acceptat⁵⁶. În 20 aprilie 1353, regele Ludovic I a solicitat papei Inocențiu al VI-lea să îl numească pe capelanul său Ioan de Scherffenbergh, arhidiaconul de Arad, din dieceza catolică a Cenadului, într-o prepozitură din dieceza de Győr⁵⁷. Peste doar câteva săptămâni, suveranul pontif acceptă cererea regelui Ungariei. În 10 mai 1353, papa Inocențiu al VI-lea de la Avignon l-a informat pe episcopul de Zagreb, prepozitul din Bratislava și cancelaria din Avignon că, la solicitarea regelui Ludovic I, i-a dăruit lui Ioan, fiul lui Henric de Scherffenbergh, arhidiacon de Arad, un canonicat și prepozitură în biserica catolică din Győr⁵⁸. Drept consecință a acestei numiri, arhidiaconatul de Arad devine vacant pentru câteva săptămâni.

În 29 iunie 1352 este menționat în acte magistrul Petru de Arad – „viri magistri Petri Orodyensis” –, lector al aceluiași capitlu, care a redactat un document în limba latină pentru cel din Pozega⁵⁹.

Devenit vacant în urma numirii lui Ioan de Scherffenbergh într-o slujbă de canonic în biserica din Győr, în 27 iunie 1353, papa Inocențiu al VI-lea i-a oferit lui Ioan Pelvos (Petros), canonic de Cenad, arhidiconatul de Arad⁶⁰.

La sfârșitul aceluiași an (24 decembrie), papa Inocențiu al VI-lea i-a scris arhidiaconului de Arad din Dieceza de Cenad, precum și altor prelați, despre ceremonia instalării lui Toma al lui Simion din Teiuș în canonicatul din biserica din Oradea⁶¹.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 119, doc. 112.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 135, doc. 125.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 137, doc. 128.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 204, doc. 204.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 211, doc. 131.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 140, doc. 132.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 221, doc. 204.

⁶¹ *Ibidem*, p. 247, doc. 242.

Magistrul Andrei, canonic al capitlului de Orod, a fost un alt canonic al cărui nume a fost consemnat documentar în august 1361⁶². Prepozitul bisericii de Arad, Petru, este pomenit în două acte din 21 septembrie 1363⁶³ și într-un document emis de capitlul de Cenad în 24 iulie 1364⁶⁴. Același nume îl regăsim în actul emis de capitlul din Orod, în 8 iulie 1368, când apare prepozitul și prelatul acestei instituții ecleziastice („domino Petro, preposito et prelato nostro”)⁶⁵.

În 11 august 1367 este consemnat documentar Matia, preot al corului bisericii catolice din Arad⁶⁶, fapt care atestă, indirect, existența unui cor la mijlocul veacului al XIV-lea. Documentul din 8 august 1369 menționează numele mai multor canonici ai capitlului catolic de Orod: magistrul Ioan lectorul, Petru cantorul, Pavel de Gor și Ioan de Pethk⁶⁷, pentru ca un în primăvara următorului an (3 aprilie 1370) să fie pomenit Iacob, „cleric al stranei noastre”⁶⁸.

Prepozitul Petru – „prepositus ecclesiae Orodienensis” – este amintit și în documentul din 20 mai 1370, cu ocazia congregației generale a nobililor din comitatele Arad și Cenad, desfășurată lângă Arad – „in congregatione nostra generali universitati nobilium Orodienensis et Chanadiensis comitatutm”⁶⁹. În timpul desfășurării congregației, prepozitul Petru, în numele capitlului Orod, a făcut plângere că niște iobagi și slujbași din Sâmbăteni au rănit și ucis oameni ai capitlului, în 21 octombrie 1365, iar Ladislau, palatinul Ungariei, a adeverit plângerea prepozitului arădean. Ștefan slujbașul, Ioan, Iacob și Blasiu de Turnu (slujitori) și toți iobagii lui Dominic diacul, ai lui Nicolae și Beke de Sâmbăteni, din îndemnul stăpânilor lor, precum și Nicolae (fiul lui Luca), slujitorul lui Blasiu (fiul lui Desideriu de Chura), Ioan cel Negru și Matia, iobagi ai abatelui din Sâmbăteni, au rănit și ucis oameni ai capitlului Orod. Agresiunea s-a produs la moșia capitlului din Sâmbăteni, fiind alungați Konya slujbașul (dar și Petru de Vârșand, Petru de Ewsy, Pavel cel Mare, slujitorii săi). Dionisie (iobagul capitlului) a fost ucis, Petru de Ewsy, Pavel și Ladislau au fost răniți de săgeți, acest fapt fiind cunoscut de vicecomitele, juzii nobililor și asesorii jurați ai comitatului Arad.

⁶² *****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XII (1361–1365), sub redacția acad. Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1985, p. 38, doc. 52.

⁶³ *Ibidem*, pp. 166–169, doc. 189; pp. 170–174, doc. 190.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 295–302.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. XIII (1366–1370), volum întocmit de Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu și Susana Andea, București, 1994, pp. 527–529, doc. 336.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 417–418, doc. 256.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 626–627, doc. 412.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 736–737, doc. 488.

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 776–778, doc. 514.

În ianuarie 1371 este pomenit documentar magistrul Ioan, canonic al capitlului din Orod, care împreună cu omul regelui Ludovic I, Nicolae, fiul lui Fabian de Boc, a anchetat samavolniciile săvârșite de Nicolae – frate bun cu Karapesch, românul din Recaş – pe moșia Izvin⁷⁰. La 28 mai 1373 este consemnat într-un act emis la Șemlacu Mare, prepozitul Nicolae – „...ecclesiae Orodyenis prepositus...”⁷¹.

Trimis de capitlul de Arad, în 25 februarie 1375, magistrul Laurențiu împreună cu omul palatinului Emeric al Ungariei au participat la anchetarea unui litigiu financiar între nobilii Ștefan, fiul lui Pousa de Zeer și Toma, fiul lui Mathyoz de Matyoz, acesta din urma datorând 80 de florini nobilului Ștefan⁷².

Menționat în 9 februarie 1381, magistrul Ștefan – „fratele nostru canonic” – a participat la separarea bunurilor și introducerea în stăpânire a nobililor din Agrișu Mare, împreună cu trimisul regelui Ludovic I de Anjou⁷³.

Magistrul Mihail, decanul capitlului catolic din Arad în 1383 a fost rănit în luna iulie de iobagii nobililor din familia Pouse de Zeer⁷⁴. Despre același prepozit se amintește în 27 ianuarie 1384, când certifică donația făcută de Nicolae, fiul lui Ioan de Perstoch, pentru restaurarea bisericii Sf. Petru dintr-o localitate necunoscută, din apropierea orașului Arad, cu zidăria ruinată, lipsită de acoperiș – „aproape cu totul pustiită”⁷⁵.

Clericul Nicolae din corul bisericii din Arad a apărut într-un document din 7 aprilie 1384⁷⁶. Peste un an (23 iunie 1385) este consemnat Gaspar, cleric în strana bisericii din Arad, trimis ca om de mărturie la introducerea fiilor lui Pousa de Zeer în stăpânirea unei părți din moșia Teyed⁷⁷. Într-un document din ianuarie 1400 este pomenit prepozitul bisericii catolice din Arad, Ladislau⁷⁸.

Discuții

O serie de aspecte legate de istoria capitlului catolic din Arad rămân încă necunoscute. Este vorba despre faptul că documentele păstrate ne-au transmis

⁷⁰ ****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIV (1371–1375), volum întocmit de Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, Editura Academiei Române, București, 2002, pp. 6–7, doc. 4.

⁷¹ *Ibidem*, p. 373, doc. 246.

⁷² *Ibidem*, pp. 533–534, doc. 385.

⁷³ ****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XVI (1381–1385), volum întocmit de Susana Andea, Lidia Gross și Adinel-Ciprian Dincă, Editura Academiei Române, București, 2014, pp. 8–13, doc. 6.

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 405–407, doc. 297.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 452–453, doc. 338.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 503–504, doc. 366.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 630–631, doc. 461.

⁷⁸ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, p. 66–69, doc. 16.

aleatoriu numele canonicilor de la capitlul Orod. Nu putem reconstitui lista integrală a canonicilor din veacurile XII–XIV și, mai ales, funcțiile pe care le-au deținut în cadrul capitlului arădean. Cu puține excepții, nu putem evidenția cariera acestora în diverse instituții ecleziastice din Regatul Ungariei.

Concluzii

Articolul reconstituie, pe baza surselor documentare medievale, în măsura posibilului, istoria canonicilor arădeni care și-au desfășurat activitatea în cadrul capitlului din Orod, în veacurile XII–XIV. În cazul unor canonici actele precizează și funcția deținută – prepozit, lector, arhidiacon, cleric în strana bisericii, custod, decan, etc. Mai mulți prepoziți de Arad în veacul al XIII-lea au îndeplinit funcții importante la curtea regilor Ungariei. Magistrul Benedict, prepozitul de Arad a fost, în 1263–1265, vice-cancelar al curții regale din Buda. Arhidiaconul de Arad, Bonioan de Campello, a fost în corespondență directă cu papalitatea din Avignon și a devenit ulterior episcop catolic al Bosniei (la mijlocul veacului al XIV-lea). O serie de canonici ai capitlului Arad, au participat, la solicitarea regilor Ungariei, în veacurile XIII–XIV, la realizarea unor anchete judiciare, în cazul unor litigii patrimoniale și financiare între diverși nobili.

Bibliografie

Surse editate. Lucrări generale și speciale

- Bulboacă, Sorin, „Capitlul catolic din Orod (Arad) – loc de adevărire”, în Sorin Bulboacă, Doru Siinaci (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat- Crișana*, vol. XV, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2020.
- *** *Documente privind istoria României*, veacul XI, XII și XIII, Seria C. Transilvanis, vol. I (1075–1250), Editura Academiei, București, 1951.
- ***, *Documente privind istoria României*, veacul XIII, Seria C. Transilvania, vol. II (1251–1300), Editura Academiei, București, 1952.
- ***, *Documente privind istoria României*, Seria C. Transilvania, Veacul XIV, vol. IV (1341–1350), Editura Academiei, București, 1955.
- ***, *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. X, sub redacția acad. Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1977.
- ***, *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XII (1361–1365), sub redacția acad. Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1985.
- ***, *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIII (1366–1370), volum întocmit de Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu și Susana Andea „București, 1994.

- ***, *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIV (1371–1375), volum întocmit de Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, Editura Academiei Române, București, 2002.
- ***, *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XVI (1381–1385), volum întocmit de Susana Andea, Lidia Gross și Adinel-Ciprian Dincă, Editura Academiei Române, București, 2014.
- Feneșan, Costin, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.
- Hurezan, Pascu, Kovach, Géza, „Centru ecleziastic și comitatens”, în *Arad. Monografia orașului de la început până în 1989*, Arad, 1999.
- Țigău, Dragoș Lucian, „Câteva considerații depre arhidiaconia de Caransebeș (secolele XIV–XVI)”, în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Rudolf Gráf, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011.